



Tadqiqot UZ

**ЎЗБЕКИСТОН  
ОЛИМЛАРИ ВА  
ЁШЛАРИНИНГ  
ИННОВАЦИОН  
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ  
ТАДҚИҚОТЛАРИ  
МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ  
МАТЕРИАЛЛАРИ**

2021

- » Хуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар



Crossref



CONFERENCE.UZ

30 APRIL  
№27

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"  
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 27-КҮП ТАРМОҚЛИ  
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ  
МАТЕРИАЛЛАРИ  
8-ҚИСМ**

---

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ  
27-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ  
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-  
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"  
ЧАСТЬ-8**

---

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN  
27-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE  
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL  
RESEARCH IN UZBEKISTAN"  
PART-8**

**ТОШКЕНТ-2021**



УУК 001 (062)  
КБК 72я43

## "Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2021]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 27-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 апрель 2021 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2021. - 26 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишиланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илфор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

**Масъул мухаррир:** Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

### **1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши**

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

### **2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар**

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фаргона давлат университети)

### **3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар**

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

### **4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни**

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган мухандислик-қурилиш институти)

### **5.Давлат бошқаруви**

Доцент Шакирова Шохида Юсуповна (Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети)

### **6.Журналистика**

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

### **7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар**

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази)



**8.Адабиёт**

PhD Абдумажидова Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

**9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни**

Phd Воҳидова Меҳри Ҳасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

**10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар**

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят ҳалқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

**11.Жисмоний тарбия ва спорт**

Усмонова Дилфузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

**12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш**

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

**13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши**

Бобоҳонов Олтибод Рахмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

**14.Тасвирий санъат ва дизайн**

Доцент Чариеv Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

**15.Мусиқа ва ҳаёт**

Доцент Чариеv Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

**16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар**

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманганд мухандислик-курилиш институти)

**17.Физика-математика фанлари ютуқлари**

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманганд мухандислик-технология институти)

**18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар**

Т.Ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

**19.Фармацевтика**

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

**20.Ветеринария**

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

**21.Кимё фанлари ютуқлари**

Рахмонова Доно Қаҳхоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)



**22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар**

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

**23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари**

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

**24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар**

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

**25.География**

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

*Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулdir.*

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz  
ООО Tadqiqot, город Ташкент,  
улица Амира Темура пр.1, дом-2.  
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: [info@tadqiqot.uz](mailto:info@tadqiqot.uz)  
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,  
Amir Temur Street pr.1, House 2.  
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: [info@tadqiqot.uz](mailto:info@tadqiqot.uz)  
Phone: (+998-94) 404-0000

## **АДАБИЁТ**

<b>1. Raxmatullayeva Roza, Qobulova Nodira Bahodirovna</b> “МАHBUB UL-QULUB” ASARIDA INSONIYLIK SIFATLARINING AKS ETTIRILISHI.....	7
<b>2. Rajabova Nodira Rizoyevna</b> INSON MA’NAVİYATIDA BADIY ADABIYOTNING ROLI .....	10
<b>3. Бекбергенова Абадан Утеповна</b> А.ӘБДИЕВТИҢ «ЭРЕН СӘХИЙ» ПОВЕСТИНДЕ ҚАҲАРМАНЛЫҚ ОБРАЗЛАР .....	11
<b>4. Назирова Дилфузә Рахматуллаевна, Эркинова Хуршида Салохиддиновна</b> МАҚСУД ШАЙХЗОДА ШЕҮРІЯТИДА ЗАМОНАВИЙ ВОҚЕЛИК ВА ТАРИХИЙ ҮТМИШ ТАСВИРИ .....	14
<b>5. Qobilova Sevara To‘yqulovna</b> USTOZ-SHOGIRD TIZIMINI SHAKLLANTIRISHDA ALISHER NAVOIY SHAXSIYATINING O’RNI .....	17
<b>6. Sharipova Fazilat Ollaberganovna</b> BIOLOGIYA FANINI O’QITISHDA “HUJAYRA BO‘LINISHI” MAVZUSI YUZASIDAN KEYSLAR .....	19
<b>7. Азимова Зилола Ҳакимовна</b> “ҲАЙРАТУЛ АБРОР”ДА БАРКАМОЛ ТАЪСИРЧАНЛИК ТАМОЙИЛИ .....	20
<b>8. Murodova Mohira Najbiyevna, Toxirova Muxlisa Yusupovna</b> O’ZBEK TILINING BADIY ASARLARDAGI MOHIYATI .....	22
<b>9. Shahnoza Yuldasheva Muhiddin qizi</b> ADABIYOT DARSLARIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA ELEMENTLARIDAN FOYDALANISH BO’YICHA TAVSIYALAR .....	23
<b>10. Qalandarova Dilafro‘z Abdujamilovna, No‘monjonova Mubinaxon Qahramonjon qizi</b> ASRLARNI YIG‘LATGAN SEVGI .....	24



## АДАБИЁТ

### “МАНВУБ УЛ-QULUB” АСАРИДА ИНСОНИYLIK SIFATLARINING AKS ETTIRILISHI

**Raxmatullayeva Roza**

Navoiy davlat pedagogika instituti Maktabgacha va  
boshlang'ich ta'lif fakulteti talabasi,

Ilmiy rahbar: **Qobulova Nodira Bahodirovna**

Navoiy davlat pedagogika instituti katta o'qituvchi, f.f.f.d (PhD)  
nodiraqobulova@mail.ru Tel: 998907327080  
Aslbekrakhmatullayev@gmail.com Tel: 998943762332

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada mutafakkir shoirimiz Alisher Navoiyning “Mahbub ul qulub” asarida keltirilgan insonga xos oliy sifatlarning insoniyat taraqqiyotidagi o'mni tahlil etilgan.

**Kalit so'zlar:** yaxshilik, insoniylik, komillik, ma'naviyat, samimiylilik, tafakkur, inson

Alisher Navoiy xalqimiz qalbidan chuqur joy olgan shoir, davlat arbobi, adabiyotshunos, tilshunos, tarixchi, islom dining bilimdoni hisoblanadi. Xalqimiz, davlatamiz ulug' siyosiga katta hurmat ko'rsatib kelmoqda.

Navoiy, nafaqat o'zbek xalqi, balki butun dunyo, Sharq-u G'arb xalqlarini o'ziga rom etgan shoir. U kishining asarlarini hamma birdek sevib o'qiydi. Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov “Yuksak ma'naviyat- yengilmas kuch” asarida bu zot haqida shunday yozgan edilar: “ O'zbek xalqi ma'naviy dunyosining shakllanishida g'oyat kuchli va samarali ta'sir ko'rsatgan ulug' zotlardan yana biri- bu Alisher Navoiy bobomizdir. Biz uning mo'tabar nomi, ijodiy me'rosining boqiyligi, badiiy dahosi zamon va makon chegaralarini bilmasligi haqida doimo faxrlanib so'z yuritamiz. Alisher Navoiy xalqimizning ongi va tafakkuri, badiiy ma'daniyati tarixida butun bir davrni tashkil etadigan buyuk shaxs, milliy adabiyotimizning tengsiz namoyondasi, millatimizning g'ururi, sha'n-u sharafini dunyoga tarannum qilgan o'lmas so'z san'atkoridir. Ta'bir joiz bo'lsa, olamda turkiy va forsiy tilda so'zlovchi biron bir inson yo'qli, u Navoiyni bilmasa, Navoiyni sevmasa, Navoiyga sadoqat va e'tiqot bilan qaramasa”<sup>1</sup>.

Navoiyning “Xazoyin ul-maoniy”, “Devoni Foniy”, “Nazm ul-javohir” kabi she'riy asarlari, “Xamsa”, “Lison ut-tayr” kabi dostonlari, “Mahbub ul-qulub”, “Tarixi muluki Ajam”, “Tarixi anbiyo va hukamo”, “Nasoyim ul-muhabbat” kabi asarlarida inson odobi, xulq-atvori, yaxshilik va yomonlik, vafo va xiyonat, rostgo'ylik va yolg'onchilik, saxovat va baxillik,adolat va zulm kabi ko'plab tushunchalar tasvirlab berilgan. Bu jihatdan ayniqsa “Mahbub ul-qulub” asarining o'mni ahamiyatlidir. Bu asar uch qismdan iborat bo'lib, uchinchi qism “Mutafariqa favoid va amsol surati”<sup>2</sup> deb nomlangan. Bu xilma-xil foydalar va hikmatli so'zlarning ko'rinishi degani. Sarlavhadan bu asarda nima haqida ma'lumot berilishi oydinlashmoqda. Unda insondagi ko'plab yaxshi va yomon sifatlarga to'xtab o'tilgan, tanbehlar deb berilgan. Tanbeh nasihat, o'git ma'nosini berib, insonlarni ezgulik va yaxshilikka chorlaydi. Shoir umrining oxirida yozgan “Mahbub ul-qulub” asarida inson shaxsiyati xususida mulohaza yuritadi, uning xarakterida zuhur bo'ladigan sifatlarni ko'rsatib o'tadi, axloqiy-tarbiyaviy, falsafiy mulohazalarni bildiradi.

Asar boshlanishida shunday misralar keltirilgan:

Gahe topdim falakdin notavonlig',

Gahe ko'rdim zamondin komronlig',

Base issiq,sovug' ko'rdum zamonda,

<sup>1</sup> Karimov.I.A. Yuksak ma'naviyat- yengilmas kuch. Toshkent: “Ma'naviyat”. 2008. 47-bet

<sup>2</sup> Alisher Navoiy “ Mahbub ul-qulub” MAT. 20-tomlik. 14-tom. Toshkent: “Sharq”, 1998. 11-bet



Base achchig', chuchuk totdim jahonda.<sup>1</sup>

Bu asada Navoiy hayotda ko'pni ko'rgan, uning yaxshi-yomonini, past-balandini teran anglagan, inson xarakteri kamoloti, undagi nojoiz va qusurli harakatlarni yaqqol tahlil qilib bera oladi.

Dimog'ima tushubon ko'p tasavvur-u pindor,  
O'zumni joh-u ulug'luqqa ayladim izhor.<sup>4</sup>

Bu muqaddimotdan maqsad shuki, har joy va ko'chada yuguribman, olam ahliga har neni va o'zimni yetkazibman, yaxshi-yomonning ahvolini bilibman va yomon-u yaxshi xislatlarini anglabman. Bu hayot bir xato qilib, uni tushunib, keyin tuzatish uchun kamlik qiladi. Shuning uchun boshqalar qilayotgan xatolaridan xulosa chiqarib, aqlni, farosatni, qalbni ishga solib odim qadamlar tashlamoq zarur. Alisher Navoiyning har bir so'zidan u zotning ulug' donishmand, mohir tarbiyachi, aqlii nasihatgo'y, tajribali mo'ysafid qiyofasida shakllantira olamiz.

Xalqimiz azal-azaldan inson axloqi, shaxs tarbiyasi, kamoloti bilan bog'liq hikoyatlar, hikmatlar, o'gitlarni muhabbat bilan o'qiydi, sevadi, qalban, ruhan unga hamdamlik sezadi. Navoiy "Mahbub ul-qulub"da ibratomuz o'gitlar beradi, inson xarakteri bilan bog'liq rangin xususiyatlar haqida bahs yuritadi.

Xo'sh, Navoiy tasavvuridagi yaxshi axloqli, benuqson, yuksak kamolotli inson qanday kishi? Bu so'zga bir og'iz so'z bilan javob berish qiyin. Chunki, Navoiy orzusidagi mukammal shaxs insonga xos barcha fazilatlarga ega.

Shoir o'zining "Mahbub ul-qulub" asarida "Odamiyning yaxshirog'i uldurkim, porso va pok bo'lg'ay" deya haqiqiy inson, inson degan nomga loyiq kishi, albatta, harom-harishdan, najoiz xatti-harakatlardan saqlanuvchi pok kishi bo'lishi lozimligini uqtirsa, yana bir o'rinda "o'zung och bo'lib, bir ochni to'q qil", "Libos har necha kim zebodir, kiygoningdin kiydirganing avlodur", deydi. Shoir fikricha, odamiylikning nishonasi o'zidan ko'ra o'zgani ko'proq o'yash, o'zga uchun qayg'urishni, o'zi och, yalang'och qolsa ham, o'zgani to'yintirib, kiyintira oladigan darajada saxiy, bag'rikeng bo'la olishdir.

Inson uchun komillikdan nishona fazilatdan biri ehson qilishdir. Shoir inson qalbini dunyo boyliklaridan ustun qo'yadi, insonlarni sevishga, ularni qadrlashga o'rgatadi. Navoiy ehsonga - "insoniyat bog'ining eng go'zal daraxti va odamiylik xazinasining eng bebaho gavhari"<sup>2</sup>, deb baho beradi.

Navoiy saxovatni oljanoblikning belgisi, deb ta'riflaydi. Saxovatpesha insonga quyoshni ibrat qiladi. Ya'ni, himmat va saxovatni hayot dasturiga aylantirgan inson quyoshdan namuna olishi va uning yo'lini davom ettirishi lozim.

Qit'a:

Kishida barcha axloqi hamida,  
Chu jam' o'ldi qo'yarlar otin ehson,  
Biri andin sahodur biri muruvvat,  
Bular gar yo'qtur, inson ermas inson.<sup>3</sup>

Hazrat Navoiy insoniylik, odamiylik, vafodorlik, mehr-oqibat, xalq g'amida yashash, uni farovonligi, baxt-saodati yo'lida hatto jonini fido qilish, hayr-ehson, o'zgalarga saxiylik qilish kabi fazilatlarni hamma narsadan yuqori qo'yadi.

Sharq-tafakkur durdonasi, ibrat maktabi. Bu yaratilgan ibrat maktabi namunalarini xalqqa yetkaza bilish har bir ijodkorga nasib etavermaydi.

Umuman, Navoiyning inson o'zida singdirishi lozim bo'lgan, u orzu qilgan fazilatlarni bir joyga jamlasak, shunday qiyofali, xarakterli bir inson namoyon bo'ladiki, u ilmli, ma'rifatli, aqlii, kuchli, irodali, mehribon, ishqli, vafoli, pok, lafzda halol, xalqparvar, yurtsevardir. Shu sabali biz, yoshlar, doim Navoiyga talpinishimiz, unga o'xshashga harakat qilishimiz, undan o'rnak olishimiz shart va zarurdir. Shoirning mashhur baytlari go'yoki Hazratning o'zlari haqida aytilgandek. Chunki, Navoiyning yaxshilik bilan qoldirgan nomi o'chmas, nurli siymosi esa abadiydir.

<sup>1</sup> Alisher Navoiy "Mahbub ul-qulub" MAT. 20-tomlik. 14-tom. Toshkent: "Sharq", 1998. 9-bet

<sup>2</sup> Alisher Navoiy "Mahbub ul-qulub" Toshkent. G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti 1983. 59-bet

<sup>3</sup> Alisher Navoiy "Mahbub ul-qulub" Toshkent. G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti 1983. 108-bet



**Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:**

1. Karimov.I.A. Yuksak ma'naviyat- yengilmas kuch. Toshkent: "Ma'naviyat". 2008. 47-bet
2. Alisher Navoiy "Mahbub ul-qulub" MAT. 20-tomlik. 14-tom. Toshkent: "Sharq", 1998. 11-bet
3. Alisher Navoiy "Mahbub ul-qulub" MAT. 20-tomlik. 14-tom. Toshkent: "Sharq", 1998. 9-bet
4. Alisher Navoiy "Mahbub ul-qulub" MAT. 20-tomlik. 14-tom. Toshkent: "Sharq", 1998. 11–bet
5. Alisher Navoiy "Mahbub ul-qulub" Toshkent. G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti 1983. 59-bet
6. Alisher Navoiy "Mahbub ul-qulub" Toshkent. G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti 1983. 108-bet



## INSON MA'NAVIYATIDA BADIY ADABIYOTNING ROLI

Rajabova Nodira Rizoyevna

Navoiy viloyati Qiziltepa tumani

3 – son umumiy o'rta ta'lim maktabi  
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada inson ma'naviyatini shakllantirishda badiy adabiyotning roli, yoshlar tarbiyasida badiy adabiyotning ahamiyati haqida mulohaza yuritilgan.

**Kalit so'zlar:** ma'naviyat, badiy adabiyot, tarbiya, oila, adabiy asar, g'oya.

Badiy adabiyot eskirmaydigan va unutilmaydigan ilohiy kuch, mo'jizaviy tilsimdir. Har bir yaratilajak badiy asarda bir maqsad-muddao yashirin bo'lib, u ham insonning keying taqdiri va kamoloti yo'lida yo'lchi yulduz vazifasini o'taydi. Chinakam badiy asar yaratish esa ijodkordan katta mehnat va badiy safarbarlikni talab qiladi. Haqiqiy iste'dod sohibi, adabiyotni yurakdan his qiluvchi, badiy so'z qudratini to'laqonli anglovchi ijodkorlargina mag'zi butun, istiqbolli asarlar yarata oladi. Bunday o'lmas asarlar esa yillar, asrlar osha ommalashib ma'naviy mulkimizni boyituvchi haqqoniylar xazinaga aylanadi. Sevimli shoirimiz Abdulla Oripov ta'kidlaganidek: "Talant hech qachon yangiligini yo'qotmaydigan yangilikdir". Darhaqiqat, chinakam ilhom kishisi qalamidan to'kilgan jonli bitiklar hamisha bardavom yashaydi.

Adabiyot ijtimoiy hayot, ruhiyat, his, tuyg'u, turfa taqdir egalari va ular bilan bog'liq voqealar, shuningdek, o'tmish hodisotlarini o'ziga xos tarzda, katta mahorat bilan aks ettiradiki, bu kitobxonni o'zi bilmagan holda o'tmish, bugun va kelajakka daxldor qilib qo'yadi. Adabiy asarlarda hayot hodisalarini tasvirlash bilan bir qatorda muallif kechinmalari, jamiyat muammolari, davrning o'ziga xos qonuniyatlarini shu qadar ustalik bilan tasvirlanadiki, asarda yozuvchi nazarda tutayotgan fikr ochiq-oydin aytilmaydi. Aksincha, voqealar tizmasiga quyma satrlar va ajoyib o'xshatishlar vositasida singdirib yuboriladi. Bir qaraganda har kuni o'zimizda uchraydigan, atrofimizda sodir bo'ladigan oddiy voqealar tasvirlanayotgandek. Aslida esa ana shu oddiylik ortida katta mohiyat va badiy haqiqat yotadi. Bu pinhoniy mohiyatni kitobxon qachonki asar ruhiyatiga to'liq singib ketgach anglaydi, his qiladi. Natijada bevosita asar kayfiyati va o'quvchi tafakkuri o'rtasida bir sirli "ko'prik" paydo bo'ladi. Bu "ko'prik" muallifning asar orqali uqtirmoqchi bo'lgan maqsadi, g'oyasi va kitobxonning asardan olgan taassurot va xulosasidir. Muallifning maqsadi ayni mana shu "ko'prik"da o'z ro'yobini topadi. Adabiyot mana shu yuqumliligi bilan ham o'zgacha san'at va ko'ngil mulki bo'lib tanilgan.

Badiy adabiyot shunchaki axborot berishdan qochadi. Negaki, bir o'tmish voqealarini yoki ajdodlarimiz haqida tarix darsligi orqali o'qib, bilib olishimiz mumkin. Ammo badiy asarlarda mutlaqo o'zgacha joziba kasb etadi. Aniq fakt yoki hujjatli ma'lumotlarga endilikda muallifning munosabati aralashadi. Asar yaratiladigan paytda "tug'ilgan" badiy topilmalari badiy tasvirlanayotgan tarixiy axborotga o'ziga xoslik, bo'yoq dorlik baxsh etadiki, inson asar orqali o'tmish voqealaridan xabardorlik kasb etadi. Shu bilan bir qatorda go'zal his-tuyg'ular, ajoyib qochirimlar, jozibali tasvir uslubi birikib tashkil qiluvchi ko'tarinki kayfiyat va yorqin badiy muhitning bevosita ishtirokchisiga aylanadi. Ta'kidlash joizki, badiy asar uyg'otuvchi tasvir ta'siri, hayajon, kayfiyat kishining fikriy sezuvchanligini, aqliy, ruhiy barkamolligini yanada mustahkamlaydi. Negaki har bir ijodkorning yozilajak asar oldiga qo'ygan maqsad muddaosi, ilgari surilgan g'oyasi va tanlagan mavzusi turlicha bo'lganidek asar tili, tasvir mahorati, yozuvchi uslubi ham ayrichadir. Bu esa kitobxon tafakkurini badiiyat kengliklarida yanada toblanishiga xizmat qiladi.

Adabiy asarlar qaysi bir janrda bo'lishidan qat'iy nazar unda ma'lum bir tarbiya, ezzulik jilvalari aks etadi. Badiy asarlar mutoalasiga berilgan kishining ko'nglida, xatti-harakatlari-yu atrof-dagilarga munosabatlarida o'zgacha madaniyat o'z ifodasiga ega bo'ladi. Nafaqat so'z boyligi oshib, nutqi ravonlashadi, balki fikrlari teran, qaror qabul qilishda qat'iyatlari va go'zallikni his qiluvchi va uning qadriga yetuvchi bo'lib voyaga yetadi. Sababki, adabiy asarlarda ayrim parchalar aks beriladiki, unda butun olam haqiqati-yu insoniyat istaklari aks etadi.

### Foydalanilgan adabiyotlar

1. To'xliyev B. Va b.O'zbek tili va adabiyotini o'qitish metodikasi
2. Dilmurod Quronov. Adabiyot nazariyasi.
3. Shaxsiy fikrlar



## А.ӘБДИЕВТИҢ «ЭРЕН СӘХИЙ» ПОВЕСТИНДЕ ҚАҲАРМАНЛЫҚ ОБРАЗЛАР

Бекбергенова Абадан Утеповна,  
ӨЗРИАҚҚБ Қарақалпақ гуманитар илимлери илим-изертлеүй  
институтының киши илимий хызметкери,  
Қарақалпақстан Республикасы, Нөкис қаласы,  
Телефон: +998(97) 787 05 72  
bekbergenova\_abadan@mail.ru

**Аннотация:** Мақалада автор белгилі Қарақалпақстан халық жазыўшысы А.Әбдиевтин «Эрен сәхий» атлы повестиңе итибар қаратады. Жазыўшының өзиниң қыялынан дөрөген «Эрен сәхий» атлы повестьтінде ҳақыйқатсызылық ҳәм нәмәртлик нәтийжеси ҳеш қашан жақсылық пенен тамамланбайтуғынын, ямаса жақсы тәрбия менен ҳадаллық арадан қанша ұақыт өтседе жүзеге шығатуғынлығы Эрен ҳәм Фасыд исмли еки қарама қарсы образ арқалы шебер сүүретленгени ҳақында айтылады.

**Калит сүзлар:** образ, жанр, проза, повесть, сюжет, композиция

Жазыўшының өзиниң қыялынан дөрөген «Эрен Сәхий» атлы повествоңинде ҳақыйқатсызылық ҳәм нәмәртлик нәтийжеси ҳеш қашан жақсылық пенен тамамланбайтуғынын, ямаса жақсы тәрбия менен ҳадаллық арадан қанша ұақыт өтседе жүзеге шығатуғынлығы Эрен ҳәм Фасыд исмли еки қарама қарсы образ арқалы сүүретленеди. Дөретиүшилик фантазия яки ойдан шығарыў өмирдеги шынлықты саралаў ҳам жыйнақлаў менен жеке қаҳарман образын нығайтыўдың өзине тән усылы дегениндей, белгилі әдебиятшы сыншы Ж.Есенов «Хәрекетшөң талант» атлы илимий мийнетинде төмендеги пикирлерди билдиреди: «А.Әбдиев өзи фантастика жанрының изертлеўшиси болғанлықтан ба, яки болмаса оның өзиниң творчестволық психологиясындағы дөретиүшилик қыялдың ушқырлығынан ба, жоқарыда айтқанымыздай, ол дөреткен шығармаларда тосыннан болатуғын ұақыялар ҳәм «Эрен сәхий» дөретпесинде қыялый ұақыялар үстем болып келеди. Ал, бирақ олар ҳақыйқый реалистлик шынлықтан аўлақ, қашық емес, турмыс ҳақыйқатлығына сәйкес түрде сюжетлик композициялық дүзилиске ҳәм образлар жүйесине бириктирилген. Булай деўимиздин себеби, биз автордан: «-Сиз «Эрен сәхий» повестиңиздин сюжетин қайдан алдыңыз, бир жерден оқып ямаса пайдаландыңызба?» деген сораўға ол: Мен бул шығарманың толық сюжетин, дерлик барлығын ядымнан дөреттим. Көз алдымда мәртлик, қаҳарманлық ҳәм бир сөзлилиқ, ҳақыйқатлық идеясы турды..»-деп жуўап бергенлиги жүдә таңландырыды.[1: 15] «Эрен сәхий» деги барлық ұақыялар менен қаҳарманлар образы ең әйилемги заманларда, ҳәттеки адамлар рүү, қәўим болып жасап атырған дәўірлерде болып өтти. Қәўимниң аты «сәхийлер» деп аталады. Ол қәўим басқа рүүлар, топарларға қосылмай, тек ғана өзлери жеке турмыс кеширип, күнделекли күн көрис, аң аўлаў менен ғана күн кеширетуғын болған. «Құш сынасыў» бөліминде (3-бет). Қәўимниң ғыршылдаған, тепсе темир үзер жас жигитлери жыйналысып, сынақтан өтип атырған сол күни сәхий қәўими жасап турған тоғай арасы тап Жаратыўшы тәэнердің туўылған күниндеғи байрамдай түн болса да әтирап жап-жақты еди. Минекей қәўимниң боласынлы, келешеги бар жигитлериниң бири шымыр, толық, нық денели Фасыд ортаға ғодdasлап шықты. Ол аўыр тастың жанына барып, барлық күшин салып: «Жаратыўшы тәэнерим, өзиң яр болагөр!» деп асылды. Бир ұақытта адамлар шуў-ұ ете қалды. Фасыд күни менен ҳеш ким қозғалта алмаған тасты дизелигине дейин көтерген еди.

- Жасасын Фасыд!
- Келешек асыраўшымызға данқ!
- Мәртсең!

Ол екинши сынақ – садақ атыўда да өзин көрсете билди. Гезек Эренге келди (5-бет). «Ол еңкейип еки қолы тасты қапсыра қушақлад, барлық күшин салды. Бул нағыз жудырықтай бөлеги бир қан шығатуғын зил қара таслардан еди, күш атасын танымас дегендей, туўылғанынан баслас барлық сәхий қәўиминин балалары менен бирліктө мәртликке, жуўырғышлыққа, атысыўға, тас көтериўге қатнасып шынаққан, сол ұақытлардан ақ, ҳәммениң көзине айрықшалып түсип, Жаратыўшы тәэнир иләхийда күш берген Эрен деп атальып кеткен оның тәбийғый қара күшине төтепки бере алмай бәламат тас эсте жерден



көтериле баслады. Аламан демлерин алғыуға да қорқып, изи не менен тамам болар екен, дегендей шыдамсызлық пенен күтип бақламакта. Биразлары:

- Жас жигит мертилип қалмаса болар еди, деп аянышлы қараса, гейбираеұлери:

- Бул тасты усы ұақытқа шекем ҳеш бир сәхий көтере алмады. Жаратыўшы тәнірдин өзи құш берген Эрен деген сөз дұрыс екен, деп таңлайларын қафады. Тас еле көтерилмекте. Белбұйарына дейин әкелди де азғана тынып алды. Соң ақырғы күшин салып ыңыранып басына көтерди. Адамлар тағы шуў ете қалды. Ҳәмме ойынға түсип, қосықлар айтып Эренди женеси менен құтлықлады. Ол тасты басына көтериўи менен Сарназ тәрепке жүрди. Ҳәмме жол ашып, еки тәрепке серпилип жол берди. Қарсы алдында орнынан табжылмастан тек Сарназ ғана туар еди. Қара терге шомылған ол мақтанышлы түрде аўыр бәламат»ты Сарназдың алдына дұрс еткізді. Дұрыс етти. Дәстүр бойынша жақсы көргенліктен сөйтіүи унатқан қызының алдына таслауы керек те еди. Қәүимниң ортасындағы ең бир аса сулыў, ҳәммениң де сыртлай жутынып жүретуғын бул қыздың алдына тасланғанынан ереккепен деп бүркіт пәрин бас кийимине қыстырған гүллән сәхий жигитлериниң ишлерине қоз басылғандай болды. Бирақ қолларынан келер шарасы болмағанлықтан тек жаман көзлери менен жеп жиберерліктей болып қараў менен ғана шекленди. Эрен барлық шәртлерден: тас көтериў, садақ атыў ҳәм тоғайдан қәүимниң азық аўқаты ушын аң аўлап әкелиуден де женеп шыққан еди. «Алжас баҳалаў» бөліминде (6 бет). Фасыд пенен оның әкесиниң әділсизлиги тийкарында сол қәүимниң көсеми саналған Билгэ ада тәрепинен қәүимнен шетлетилип тоғайға жибериледи. Сынақта Фасыд женемпаз болып табылып усы қәүимниң ең сулыў қызы Сарназ шәрт бойынша оған тийисли болады. Эрен женцилген есапланып қәүимнен шетлетилди. «Жаманнан қаш», «Тас пенен урса, ас пенен ур», «Руұхый азап», «Ушырастырагөрме», «Ким әззи», «Азатлық» деген бөлімлеринде Эренниң ҳеш руұхын түсирмегени, өзиниң қәүимине қайтыў ушын төзимлилік пенен ҳәрекет етиуди тоқтатпағанлығы, басқа қәүимлер менен өзиниң қәүими ушын ғүресиўи, өз адамларына меҳрибанлық пенен азық жеткерип беріўи, өз адамларын душпан қолынан қутқарыўы, ал әкесиниң арқасында күн кеширип жүрген Фасыдтың қара басын қутқарыўы ушын өз қәүимине сатқынлық етиўи нәтийжесинде қәүимнен өзинен өзи ақ шетлетилиўи, Сарназ исмли қәүимниң ең ақыллы сулыў қызы Эренди күшли қаҳарман деп тән алғыў ҳәм қәүимге қайта оралыўындағы әдалатлылықтың қайта жүзеге келиўи ҳаққында айтылады. Ал, өзиниң қара басын қутқарыў ушын өз үатанын сатып кететуғын Фасыдтың ҳәрекетлерин жазыўшы «Ким әззи» деген бөліминде исенимли етип жеткерип береди: (18-бет)

« - Солайма? – Ири денели бужыр бет оны найзаның сабы менен бир урды. «Ах!», деп ийнагаштай иймейип қалған оның қап-қара шашлы басынан жабадай қолы менен нықлап төмен басып турды да ийтерип жиберди.

- Екеўин терекке асың! – деп буйырды түтигип кеткен ол жолдасларына. Сөйтті де Фасыдтың қасына барып бас көзине қарамай ура берди.

- Сен де айтпайсан-гой я?

- Айтаман-н-н! – Ол жалынып қоя берди». Жазыўшы бул повестинде ҳәр қандай дәүирде де, адам өмиринде гезлесетуғын әдалатсызлық, бирақ ұақыттың өтиўи менен «хақыйқатлық» майысады, бирақ сынбайды дегениндей ақыл, сабыр менен орынланған ҳәр бир истиң ақыры оны тиклеўге алғып келетуғыны ҳаққында тәбияттан инәм етилген күшке ийе, Эрен ҳәм оған қарама қарсы әкесиниң арқасында мардыйып күн кеширетуғын, өзиниң қара басын аман қутқарыў ушын өз үатанын сатып кететуғын Фасыдтың исмли қаҳарманлардың өмири арқалы баянланады. Жазыўшының повестіти өзи дөретиў шеберлиги менен шекленип қоймастан, бөлімлерге бөлип жазғанда тема атларын да дұрыс таңланғаны, усының нәтийжесинде повестітиң мазмұнының түснікли берилиўи, изи не менен тамамланатуғынын билиў мақсети менен оқыўшыда қызығыўшылық ояныўы сөзсиз. Сондай-ақ, сыншы Ж.Есенов: «Усылай етип фантастикалық сюжетке тийкарланған, мүмкін әпсаналық ұақыяларға тийкарланған арқалы А.Әбдиев ҳақыйқатлық, мәртлик, қаҳарманлық пенен сатқынлық арасындағы ғүреслерди поэтикалық түрде сәўлеленген әдебий конфликтлерге айландырып суўретлеген, қаҳарман образларын жүдә айқынластырып эмоциональ түрде жеткере алған» [2; 20]-деген пикирлерин билдирип өтеди. Расында да, илимпаз дұрыс айтып өткениндей, повестітеги ұақыя, ондағы сүйген қызына ерисиўдеги күш сынасыў усыллары, ұақыя барысындағы жуз берген ҳақыйқатсызлықтар, Эренниң өз қәүимине болған сүйиспеншилигінде, сабырлылығында қарақалпақ қаҳарманлық дәстанларындағы



батырларына тән элементлерде байқалады. Соның менен бирге, жазыұшы форма менен мазмунды үйғынластырың нәтийжесинде повесттиң мазмұнын ашыуда табысларға ери- скен.

Жуұмаклап айтқанда, «Эрен сәхій» повестти жазыұшы өз қыялышан дөретиүдеги шеберлиги, қарақалпақ халық дәстанларын атқарған импровизаторлық уқыпқа ииे жыраулар менен, сондай-ақ, еки қарама қарсы образлар, ондағы ўакыялар көз алдымында қарақалпақ халық қаҳарманлық дәстанлары менен байланыслы екенин айтып өтиүимиз орынлы. Келешекте, усы үқасалықларды есапқа алып, ҳәр тәреплеме кең аспектте изертлеү бүгинги күнниң әхмийетли үазыйпасы болып табылады.

**Әдебиятлар:**

1. Есенов Ж. Ҳәрекетшен талант. Нөкис. «Билим» 2013-жыл
2. Есенов Ж. Ҳәрекетшен талант. Нөкис. «Билим» 2013-жыл
3. Әбдиев А. Эльза ханым. Нөкис. «Қарақалпақстан», 2008-жыл



## МАҚСУД ШАЙХЗОДА ШЕҮРИЯТИДА ЗАМОНАВИЙ ВОҚЕЛИК ВА ТАРИХИЙ ЎТМИШ ТАСВИРИ

Назирова Дилфуза Рахматуллаевна,  
Тошкент давлат транспорт университети  
катта ўқитувчиси  
Эркинова Хуршида Салоҳиддиновна,  
Тошкент давлат транспорт университети  
1 курс ТВА-5 гурӯҳ талабаси,  
Телефон: +998998785657  
nnj\_0629@mail.ru

**Аннотация.** Мақолада муаллиф ўзбек шоири, драматург Мақсуд Шайхзоданинг ҳаёти ва ижоди ёритилган. Шайхзода ўзбек халқининг тарихидаги буюк шахслар сиймоларини гавдалантирганлиги, жаҳон адабиёти классиклари асарларини бой бадиий тажрибасини ўрганганлиги, уларнинг асарлари таржимаси билан шуғулланганлиги, шоирнинг ҳаёти машаққатли кечканлиги тўғрисида очиб берилади.

**Калит сўзлар:** адабиёт, замонавийлик, мумтоз, лирик достон, Навоий маҳорати, адаб ижоди.

Ўзбек адабиётининг атоқли намояндадаридан бири, машҳур шоир, забардаст драматург, адабиётшунос олим ва таржимон Мақсуд Шайхзода 1908 йил 25 октябрда Озарбайжоннинг Оқдош шаҳрида таваллуд топти. Бошланғич ва ўрта маълумотни Оқдошда олгач, Боку Олий педагогика институтида сиртдан ўқиди ва 1925 йилдан бошлаб Деркенд шаҳрида муаллимлик билан шуғулланди.

Шайхзода 1928 йилда Тошкентга келиб, турли газета ва журнallар муҳарририятларида, 1935-1938 йилларда эса Фанлар Қўмитаси қошидаги Тил ва адабиёт институтида илмий ходим, 1938 йилдан то умрининг сўнгига қадар Низомий номли Тошкент Давлат педагогика институтининг ўзбек мумтоз адабиёти кафедрасида доцент вазифасида хизмат қилиб, юқори малакали кадрлар тайёрлади. Шоирнинг адабий фаолияти 1929 йилдан бошланди. Унинг «Ўн шеър» (1932), «Ундошларим» (1933), «Учинчи китоб» (1934), «Жумхурият» (1935) тўпламларининг нашр этилиши адабиётга ўзига хос овозли шоир кириб келаётганидан дарак берди.

Уруш йилларида ҳам шоир «Кураш нечун» (1941), «Жанг ва қўшиқ» (1942), «Капитан Гастелло» (1941), «Кўнгил дейдик...» каби шеърий тўпламлари, «Жалолиддин Мангуберди» (1944) тарихий драмаси ва бошқа қатор публицистик асарларини яратди.

1958 йили адабининг кўхна ва айни чоғда навқирон Тошкент шаҳрига бағишлиланган, унинг тарихи, ўтмишдаги маданият ва халқаро алоқаларини тасвирловчи «Тошкентнома» лирик достони яратилди. Истеъодли драматург 1960 йилда ёзган «Мирзо Улугбек» трагедиясида буюк ўзбек мунажжими ва маърифатпарвар подшоси образини яратди. Шайхзода Пушкиннинг «Мис чавандоз», Лермонтовнинг «Кавказ асири», Маяковскийнинг «Жуда соз» достонлари ва кўплаб шеърларини, Шекспирнинг «Ҳамлет», «Ромео ва Жульєтта» трагедиялари ва сонетларини, Нозим Ҳикматнинг шеърларини, озарбайжон шоирлари асарларини ўзбек тилига афдарди. Шайхзоданинг ўзбек адабиёти тарихи, ўзбек халқ оғзаки ижодиёти, хусусан, Алишер Навоий ижодини тадқиқ этиш борасида яратган илмий ишлари ҳам таҳсинга сазовордир. У филология фанлари номзоди, доцент эди[1].

Шайхзода, ўзи эътироф этганидек, шеъриятида замонавий воқеликни, драматургияда эса тарихий ўтмишни тасвирлашга ҳамда халқ ва мамлакатнинг дардли масалаларини ўтмишга бағишлиланган асарларида ифодалашга интилди.

Мақсуд Шайхзоданинг ҳаёти ва ижодини ўрганиб, кузатадиган бўлсак, ёшлигидан зийраклиги, тиришқоқлиги билан эътиборга қозонди. Шунингдек, Озарбайжоннинг чекка жойларига бориб ёш болаларга сабоқ беришга интилди. Филолог олим Тўлқин Эшбекнинг фикрича, “Европада, жумладан Россияда одамлар ҳали оёқяланг юрганида Шарқнинг жаҳон маданиятига буюк ҳисса бўлиб қўшилган обидалари яратиб қўйилган, Европа, жумладан, Россия ҳали айрим-айрим князликлар шаклида яшаётганида Шарқда қурдатли давлатлар аллақачон барпо этилган эди. Шайхзода ана шу Шарқнинг шоир ва олимлари, давлатчи-



лик тарихига асос солган подшолари, босқинчиларга қарши қахрамонона курашган саркардалари билан ҳақли равиша ифтихор қилган. У ана шу ифтихор туйғусини Иккинчи жаҳон уруши йилларида совет мамлакати тақдири хавф остида қолган бир даврда ҳалқни курашга, ғалабага чорловчи «Жалолиддин Мангуберди» трагедиясида ифодалаган эди”[2].

Мақсуд Шайхзода юксак илм эгаси бўлганлиги боис ўзбек мумтоз адабиётини ҳам чуқур билган. 1941 йилда Тошкентда нашр этилган “Гениал шоир” тўплами адабиётшунос олим Шайхзоданинг Навоий ижодига оид илмий мақолаларидан ташкил топган. Навоий шеъриятининг бу чуқур илмий тадқиқи навоийшуносликда ҳамиша алоҳида ўрин эгаллаб қолади.

Шайхзода Навоий маҳоратини, унинг санъаткорлигини теран ўрганишни бошлаб берган ўткир тадқиқотчи эди. Олим ва педагог сифатида Мақсуд Шайхзода Тошкент Давлат университети (ҳозирги Ўзбекистон Миллий университети)да, Тошкент Давлат педагогика институти (ҳозирги Тошкент Давлат педагогика университети)да узоқ йиллар давомида ўзбек адабиёти тарихидан ўқиган маъruzalari, маҳсус курслари ўзбек адабиёти тарихи бўйича энг кимматли дарслар эди.

Мақсуд Шайхзоданинг бутун ижоди чуқур сиёсий публицистик рух билан тўла. Унинг шеърий, драматик асарлари қайси мавзуга бағишиланган бўлмасин, замона билан ҳамоҳангдир. Шунинг учун ҳам шу типдаги ижодкорнинг бевосита публицистика жанрида хизмат қилиши тасодифий ҳол эмас. Унинг зўр бадиий жанрга эга бўлган публицистик мақолалари ва нутқлари бу истеъододли адаб ижодининг мазмундорлиги ва рангбаранглигидан ёрқин нишонадир.

Шоир маҳоратининг ўсишига, унинг жаҳон адабиёти классикларининг асарларини ғоят севиб ўргангани, уларнинг бой бадиий тажрибасини усталик билан ўзлаштиргани ҳам сабаб бўлди. У Ғарбий Европа ва рус адабиётини мукаммал билгани ҳолда ўзининг Ватан адабиётини – Шарқ шеърияти меросини ҳам тўла ўрганган эди.

Мақсуд Шайхзоданинг 50-йиллар бошида мутлақо асоссиз равиша қамоққа оладилар ва 25 йилга сургун қиласидар. Сталин вафот этгач, тухмат билан ноҳақ қамалганларнинг иши қайта кўрилди. Шу тариқа 1955 йили кўпгина фидойи зиёлиларимиз қатори Шайхзода ҳам оқланиб чиқди. Лекин 5 йиллик қамоқхона азоблари натижасида шоирнинг соғлиги жуда ёмонлашиб қолган эди. Шунга қарамай, умрининг охиригача 10 йил давомида баланд уйнинг энг юқори қаватида яшашга мажбур бўлди. Ана шундай оғир шароит ва хасталикда ҳам ҳаётидан сира нолимай умрининг охиригача ижод қилишдан тўхтамади[3].

“Яхши биласиз, зиёдегани нур, ёруғлик, ойдинлик демакдир. Ҳақиқатан ҳам зиёлиларимиз элга билим, маърифат, маданият улашиш, таълим-тарбия беришдек савоб ишларга даъват этилган...” Бу сўз билан гўё сехрланган мажлис залида ўтирганлар гулдурос қарсаклар чалиб юборишган эди. У қисқа ҳаёт кечирди – 60 ёшга ҳам тўлмай, 1967 йил 19 феврал куни узоқ вақт давом этган хасталикдан сўнг оламдан кўз юмди. Шайхзода ижоди энг гуллаган пайтда, ширага тўлган вақтда оламдан кетди.

Бошидан қанчадан-қанча мусибатли кунлар ўтган бўлмасин, у ҳеч зорланмаган. Унинг иймон-эътиқоди, дунёқарashi, юқоридаги мисраларда теран баён қилинган. У ҳеч қачон аламзадалик билан яшамади. Аксинча, унга хиёнат қилган, уни азоб уқубатларга, жиддий хасталикларга дучор қилганлар ҳақида ҳеч қаерда, ҳеч нарса демаган. Шайхзода ўзининг инсоний фазилатларига содик қолиб, доимо хайриҳоҳлик ва баландлик хислатлари билан юксалиб яшади. Чунки унинг чинакам, содик дўстлари ҳам оз эмас эди. Ойбек,Faфур Ғулом, Ҳамид Олимжон, Комил Яшин, Миртемир, Шукур Бурхон...

Юқоридаги фикр-мулоҳазалардан қўйидаги хulosаларни илгари суриш мумкин:

1. Мақсуд Шайхзода ўзбек ва озарбайжон адабиётини уйғунаштирган ҳолда бу икки ҳалқнинг тарихий бир-бирига яқинлигини ва улар ўртасидаги дўстона муносабатларни мустаҳкамлашга адабиётнинг ўрнини кўрсатиб берган буюк адаб ва адабиётшунос олимдир;

2. Мақсуд Шайхзода томонидан яратилган асарлар давр силсиласи ва синовидан ўтиб, ўқувчилар қалбидан чуқур жой олганлиги билан аҳамиятлидир. Адаб томонидан яратилган асарлар ҳалқчиллиги, самимиylligi, тарихий ҳақиқатни адабий образлар орқали кўрсатиб берганлиги билан муҳим ҳисобланади;

3. Шайхзода туфайли ўзбек шинавандалари жаҳон адабиётининг нодир асарларини ўқиш баҳтига мушарраф бўлди. Жумладан, Шекспирнинг трагедиялари ва сонетларини, буюк рус шоирлари Пушкин, Лермонтов, Маяковскийнинг асарларини, Нозим Ҳикматнинг



шеърларини, озарбайжон шоирлари асарларини ўзбек тилида ўқувчилар учун тақдим қилган.

4. Мақсад Шайхзода нақафат буюк ижодкор сифатида, балки бугунги кун ёшлари учун маънавий жасорат соҳиби сифатида ҳам ўрнак ва намуна бўла олади. Сабаби, у ҳаётидаги оғир ва қийин вазиятларни кучли ирода туфайли енгиб ўтиб, ҳаётни нақадар қадрли эканлигини англаған феноменал шахсdir.

5. Мақсад Шайхзода ўзбек адабиёти ва санъатининг дарғалари ҳисобланган Ойбек,Faфур Ғулом, Ҳамид Олимжон, Комил Яшин, Миртемир, Шукур Бурхон каби ижодкорлар билан дўстона муносабатда бўлиб, ҳамкорликда ижод қилди ва номини адабиёт тарихида муҳрлади.

#### **Фойдаланилган адабиётлар рўйхати**

1. <https://ziyouz.uz/ozbek-ziyolilari/maqsud-shayzoda-1908-1967/>
2. Тўлқин Эшбек. Шайхона шоир. <http://uchildiz.uz/15242/>
3. <https://arboblar.uz/uzkr/people/shejkhzade-maksud-magsumbekovich>



## USTOZ-SHOGIRD TIZIMINI SHAKLLANTIRISHDA ALISHER NAVOIY SHAXSIYATINING O'RNI

**Qobilova Sevara To'yqulovna,**  
Navoiy shahar 2-umumta'lim maktab  
Ona tili va dabiyoti fani o'qituvchisi

Mutafakkir shoir hazrat Alisher Navoiyning turkiy adabiyotimizning bemisl namoyandasini bo'lib shakllanishida, eng avvalo, iqtisodiy-ijtimoiy jihatdan kuchli shakllangan davlat muhim rol o'ynagan bo'lsa, ikkinchidan, uning bevosita ta'limga va tarbiyasida, davlat ishlarini yuritishida, ilmiy va ijodiy faoliyatida o'z davrining eng ilg'or, peshqadam, mashhur kishilarining unga suyanchiq bo'lganliklari, sir emas. Shoирning o'zi turli janrda yaratgan asarlarida ularni yuksak muhabbat bilan tilga oladi, ularga maxsus yodnomalar bag'ishlaydi. Ana shunday asarlardan biri "Holoti Sayyid Hasan Ardasher" yodnomasıdir. Garchi yodnomaga katta hajmga ega bo'lmasa-da, Sayyid Hasan Ardasherdek buyuk shaxs haqida to'la va mukammal taassurot uyg'otadi. Bugina emas, yodnomaga Navoiy va uning davridagi ilm va fan, adabiyot va san'atdan ham xabardor qiladi.

Asar "soliki foni", "gavhari koniy", "orifi maoniy" deb ulug'langan Sayyid Hasan Ardasherning otasi va u kishining o'z davri hukmdori Boysung'ur mirzoning xizmatida maxsus la-vozimlardan biri hisoblangan "qushchilik" bilan shug'ullanganliklari bilan boshlanadi. Ustozining kichik yoshdan ilmiga rag'batisi kuchli bo'lganligini, sarf va nahv, lug'at va arabiyat, mantiq va kalom, fiqh va hadis, she'r va muammo, ta'rix va nujum, musiqa kabi fanlarda tengsiz bo'lib, -bu fanlarning o'z mutaxassislarini ham dog'da qoldirishini aytib, faxrlanadi. Bu ma'lumot bilan Alisher Navoiy o'z ustozining serqirra inson ekanligini ta'kidlashdan ham ko'ra, Ardasherning odamiylik sifatlarini alohida uqtirib, yuqorida zikri o'tgan fanlardan: "majlis ahlining ko'pidin yaxshiroq bilur erkandurlar ham hayo va adab jihatidin, ham birovga ilzomu xijolat yetmasun deb, ko'p so'z aytmas ermishtilar, balki ko'p majolisda takallum ham qilmas ermishtilar"<sup>1</sup>-deya, u zotning ana shunday sifatlari aziz-u mukarram va muhtaram qilganligini uqtiradi. Boysung'ur mirzoning bu insonga bo'lgan yuksak hurmatini o'zining ba'zi farzandlaridan ko'ngli qolganida "Ne bo'lg'ay, sening af'olu xisoling ham falong'a (Sayyid Hasan Ardasher) o'xshasa erdi!"<sup>2</sup> degan so'zlarining keltirilishidan ham bilsa bo'ladi. Shuning uchun bo'lsa kerak, Navoiy har bir kunini uztozi huzurida o'tkazishga shoshgan. Agarda biror kun alar mulozamatiga bora olmasa u kishining o'zi kelib, "tashvishe bo'lmamish bo'lg'aykim, bu kun sendin xabar topa olmaduq" deya hol so'rab turgan. Sayyid Hasan Ardasher Xurosonda endigina nomi tanilayotgan yosh Navoiyning she'rularini she'riyat majlislarida yoddan aytib, uni ko'proq ijod qilishga rag'batlan-tirgan.

Mana o'sha g'azallardan birining matla'si:

Furqatingdan za'faron uzra to'karmen lolalar,

Lolalar ermaksi bag'rimdin erur pargolalar.

Yodnomaga bu ulug' zotning mashhur shoirlarning she'rularining ham nozik nuqtalarini ilg'ay olganligidan guvohlik beradi. Masalan, Mavlono Lutfiyoning :

Nozuklik ichra belicha yo'q tori gisuyi,

O'z haddini bilib belidin o'lturur quyi

matla'sini yuqori baholab, uning ijodining ko'p qismini yoddan bilgan.

Ulug' shoir bilan bu insonni yaqin qilgan bir jihat bor. Bu ham bo'lsa, badiiy adabiyotga oshuftalik. Xoja Hofiz Sheroyi, Shayx Muslihiddin Sa'diy, Shayx Farididdin Attor, Muhammad G'azzoliy, Aziziddin Nasafiy kabilarning Ardasherning sevimli adiblari bo'lganligini e'tirof etgan Navoiyda bu ijodkorlar va ularning asarlariga bo'lgan qiziqishni ustozidan o'rganligi tabiiy. Mashhur ijodkorlar ijodiga yuksak mehr-muhabbat bilan qaragan Ardasher o'zi ham ikki tilda: turk va fors tillarida qalam tebratgan. Bu haqda Alisher Navoiy o'zining tazkira asari hisoblangan "Majolis-un nafois" asarida shunday yozadi: "Sayyid Hasan Ardasher -bu faqirg'a ota masobasida (o'rnida)

<sup>1</sup> Alisher Navoiy. To'la asarlar to'plami. O'n jildlik. 10-jild. Holoti Sayyid Hasan Ardasher. Toshkent, G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2013-yil, 6-7-betlar.

<sup>2</sup> Alisher Navoiy. To'la asarlar to'plami. O'n jildlik. 10-jild. Holoti Sayyid Hasan Ardasher. Toshkent, G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2013-yil, 6-7-betlar.



erdi...Bu faqir turk va sort orasida andin tamomroq (olimroq va fozilroq) kishi ko‘rmaydurmen... Salotin tartibiyati huzirig‘a bo‘ldilar, o‘zin yiroq tortdi... Ikkalasi til bila goho nazm aytur erdi”.<sup>1</sup>

Bu ikki ijodkorning faoliyatini o‘rgangan olim Izzat Sulton “To‘rt yangi do‘st ”maqolasida “Shunchalik olim va fazil Sayyid Hasan Ardasher shu bilan birga juda hayotsevguvchi, xushchaqchaq, hatto rindlikni haddan oshirib yuborar edi. Rindlik xususiyatlari va fazilatlari chunonki: saxoi zotiy, shafqati mufrit, lutf va tavozu`, ko‘ngilning yumshoqligi,zotiy betakalluflik-bu sifatlar bu sifatlar hammasi Ardasherda mujassam erdi,deydi Navoiy”<sup>2</sup> , deb uning rindligiga alohida e’tibor beradi.

Alisher Navoiy o‘z faoliyatidagi eng muhim voqealarni ham Sayyid Hasan nomi bilan bog‘laydi. Masalan, “Xamsa” yozish fikri tug‘ilganda, garchi safarda bo‘lsa-da, maktub yozib uni ustoziga ma’lum qiladi, undan bu mashaqqatli, ayni damda sharafli va murakkab bo‘lgan ishda undan madad va duo tilaydi. Bu asar “Masnaviy” nomi ostida Navoiyning “G‘aroyib ul-sig‘ar”devoniga kiritilgan. Unda ustozini quyidagicha ta’riflaydi:

Vafo anga –pesha, saxo anga-fan,

Vafouvu saxo koni Sayyid Hasan.<sup>3</sup>

Yodnomada va shoirning boshqa asarlarida ulug‘langan Sayyid Hasan Ardasherning ko‘philigidizga ibrat va namuna bo‘la oladigan jihateli –elga nafkeltirish, saxovat va himmatliligidir. O‘zidin elga daryo-qatraoso,

Vale eldin o‘ziga qatra-daryo

Sayyid Hasan Ardasher yetmish uch yoshida olamdan o‘tadi. Bu vaqtida Navoiy podshohning maxsus topshirig‘ bilan Hirotdan tashqarida bo‘lgan. Kelgach, ta’ziya qoidalarini bajo keltirib, shaharning shimoliy hududidagi tog‘ etagida xilxona qudiradi. Keyinchalik bu joy “Azizlar hazirasi” nomi bilan mashhur bo‘ladi. Sayyid Hasan Ardasherning vafoti sanasi hijriy 894-yil bilan ta’rix bitadi. Sarxayli fano Sayyid Hasan raft,

Ki jon o‘ bihishti jovidon bod.

Pai on pokrav justand ta’rix,

Biguftam: “Jannati pokash makon bod”

Alisher Navoiyning ustozlariga bo‘lgan yuksak hurmatini birgina Sayyid Hasan Ardasher misolida to‘la tasavvur qilamiz.Ayni paytda Navoiyni buyuk qilgan uning har bir harakatini nazardan qochirmagan,qalamidan to‘kilgan har bir satrni yod olgan,bu bilan uni el orasida shuhrat topishida,uni dunyoga mashhur qilgan “Xamsa”dek asarning yozilishida turki bo‘lgan ana ustozlari ekanligini anglashimiz,Ustoz-shogird tizimini yaratishda har birimiz buni o‘zimizning dasturimizga aylantirmog‘imiz darkor.

<sup>1</sup> Alisher Navoiy.To‘la asarlar to‘plami.O‘n jildlik.9-jild.Majolis ul-nafois.Toshkent,G`afur G`ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.2013-yil,461-betlar.

<sup>2</sup> Izzat Sulton.Navoiyning qalb daftari.Toshkent,G`afur G`ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.Toshkent, G`afur G`ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi,2010-yil,92-bet.

<sup>3</sup> Alisher Navoiy.To‘la asarlar to‘plami.O‘n jildlik.1-jild.G‘aroyib us-sig‘ar.Toshkent,G`afur G`ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.2013-yil,695-bet.



BIOLOGIYA FANINI O'QITISHDA "HUJAYRA BO'LINISHI" MAVZUSI  
YUZASIDAN KEYSALAR

Sharipova Fazilat Ollaberganova  
TTA Urganch filyali akademik litseyi  
"Tabiiy fanlar" kafedrasi mudiri,  
biologiya fani o'qituvchisi

**Annatotsiya:** Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol uslublardan foydalaniladi.

**Kalit so'z:** texnologik, mitoz, meyoz, faktor, inson, xromosoma, genom.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol uslublardan foydalaniladi.

**1-guruuh uchun.** Har qanday tirik organizmning o'sishi, rivojlanishi va ko'payishi asosida hujayralarning bo'linishi yotadi. Mitoz va meyoz anafazasida xromosomalarining qutblarga tortilishi juda nozik jarayonlar ekanligini hisobga olgan holda, axloqiy jihatdan uni tushunishning qanday tarbiyaviy ahamiyati bor.

**Kaliti:** Zaharli moddalar, alkogol ichimliklar, narkotiklar mitozni tormozlovchi faktorlar hisoblanadi. Bundan tashqari bu moddalar jinsiy hujayralarning yetilish jarayonida o'zgarishlarga: anafazada xromosomalarining qutblarga teng tarqalmasligi, yadro bo'linib hujayra bo'linmasligi, ikki xissa ortgan xromosomalarining bir-biridan ajralmasligiga sabab bo'ladi hamda aneuploidiyani keltirib chiqaradi. Natijada genom mutatsiya yuz berib, farzand xromosomali irsiy kasallik bilan tug'iladi yoki tabiiy abort yuz beradi. Xulosa qilganda, giyohvand va ichuvchi, nosog'lom hayot kechiruvchi ota-onadan hech qachon sog'lom farzand tug'ilmaydi. Bu esa jamiyat uchun ham, kelajak avlodlar uchun ham salbiy holat hisoblanadi.

(talabalar o'z taqdimotlarida irsiy kasallik bilan tug'ilgan bolalar, bu kasalliklarning kelib chiqish sabablarini mitoz va meyoz jarayonlariga bog'lab tushuntiradilar)

**2-guruuh uchun.** Sobir gepatitning V turi bilan og'rib, davolanishning to'liq kursini olmaganligi va parhezga rioya qilmaganligi uchun 22 yoshida jigar tsirrozi bilan og'rib qoldi. Uni chet mamlakatdagi kasalxonaga olib borib, o'sha yerdagi mutaxassislariga ko'rsatishganda, unga sog'lom odam jigarining bir qismi zarurligi va tezlikda unga to'g'ri keladigan donor topish kerakligini aytishdi. Unga ukasining jigari mos kelishi va organizmi uni qabul qila olishi tahillardan so'ng ma'lum bo'ldi. SHifokorlar agar ular rozi bo'lishsa, faqat jigarning bir qisminigina ko'chirib o'tkazishlarini aytishdi. Sobirning ota-onasi bu vaziyatdan ikkilanib qolishdi. Har ikkalasi ham farzandi. Bunday vaziyatda qanday yo'l tutgan ma'qul. **Kaliti:** Organizmlarning o'suvchi hujayralari orasida tsikldan tashqari hujayralar mavjud. Bular G1 ga kirmaydi va S va G2 davrlarini o'tmaydi. Bunday hujayralar G0 davri hujayralari deb ataladi. Bular tinim holatdagi yoki ko'payish xususiyatini yo'qotgan hujayralar. Bu hujayralarning bo'linish xususiyatining yo'qolishi ularning maxsus vazifani bajarishga moslashishi bilan bog'liq. Lekip, ko'pincha bu holat vaqtinchalik bo'ladi. Masalan, jigar hujayralarining ko'pchiligi G0 davrda bo'lib, DNK sintezida qatnashmaydilar va bo'linmaydilar. Lekin, jigarning bir bo'lagi olib tashlansa, hujayralar G1 davrga o'tib ko'paya boshlaydilar va o'sha bo'lak qayta tiklanadi. Boshqa a'zolarda hujayralar hujayra tsiklidan chiqib, differentsiatsiyalashib (shakllanib) bo'linish qobiliyatini butunlay yo'qotadi. Masalan, nerv hujayralari embrionda bir necha marta bo'linish tsiklini o'tgandan keyin bo'linishdan to'xtab diffferentsiatsiyalashib, bo'linish qobiliyatini yo'qotadi.

Demak, Sobirning ukasi va ota-onasi yuqoridaagi holat yuzasidan roziliklarini bildirsa, uning hayoti saqlanib qolgan bo'lardi. Ukasida esa jigar yana o'z faoliyatini tiklab oladi. Jigar hujayralari yarim almashinuvchan hujayralar hisoblanib, ularning bo'linib ko'payishi hisobiga shikastlangan qism qayta tiklanadi.

**Adabiyotlar**

1. Pratov O'.P., Shamsualieva L.A., Sulaymonov E., Axunov X., Ibodov K., Mahmudov V. Botanika (anatomiya, morfologiya, sistemetika, geobotanika). Toshkent, 2010. 288 b.
2. Mustafayev S. M., O.A. Ahmedov. Botanika, Toshkent, 2006.



## “ҲАЙРАТУЛ АБРОР”ДА БАРКАМОЛ ТАЪСИРЧАНЛИК ТАМОЙИЛИ

Азимова Зилола Ҳакимовна

Навоий вилоят Кармана туман 5-умутълим мактаб  
Она тили ва адабиёти фани ўқитувчиси

Таълим-тарбия жараёнида устоз-шогирд тизимидан фойдаланиш Шарқ халқлари тафаккурининг ажралмас қисмидир. Айниқса, Шарқ адабиётида бу тизимнинг назарий ва амалий аҳамияти етарлича талқин қилинган. Поэтик тафаккурининг нодир намунаси саналган Алишер Навоий асарларида айни тизимнинг бир қанча жиҳатлари ёритилганки, улардан бугунги таълим фаолиятида истеъфода этиш катта муваффақиятларга сабаб бўлади.

Ҳазрат Алишер Навоий асарлари инсоният тамаддунида бадиий ижоднинг энг сара намуналари десак, ҳеч бир муболага қилмаган бўламиз. Навоий асарларини ўқиб ўрганиш ҳар гал шундай хулоса чиқаришга асос беради.

Навоийнинг “Ҳамса” асари таркибига кирувчи илк достон “Ҳайратул аброр”даги мақолотларда “руҳий тарбия” илмига оид юксак инсоний фазилатларнинг поэтик талқини баён қилинган. Иймон, адолат, сидқ, карам, адаб, қаноат, вафо, ростлик, илм, нафрасонлик каби фазилатлар инсоннинг асл инсонийлик моҳиятига далолат қилиши ҳақида фикр юритилган. Асарда кетирилган юксак ва олийжаноб фазилатлар хаётда учраши мумкин бўлмаган, инсоният учун қўл етмас эстетик идеаллар эмас. Уларнинг барчаси воқеликда мавжуд, ҳазрат Навоийгача яшаб ўтган ёки муаллифга замондош бўлган реал тарихий шахсларнинг гўзал ахлоқ намуналаридир. Асарда кетирилган ҳикоятларда аксарият ана шу конкрет тарихий шахслар ҳаётидаги бирон воқеа қаламга олинган.

-тарбияда устоз ва шогирд орасидаги асосий восита сўз саналади. Устоз (педагог) рост ва таъсирчан сўз воситасида ўқувчи (шогирд)га руҳий-маънавий таъсир ўtkазиш асносида унда билим ва кўникмаларни шакллантириб боради. Шу жиҳатдан, устоз-шогирд муносабатларида рост ва таъсирчан сўз энг муҳим ва катта аҳамият касб этади.

Ҳазрат Навоий талқинида инсон муazzам бир дараҳтга қиёсланса, унинг ҳосили сўздир. Лекин у шунчаки сўз эмас. Инсоннинг қалб қўрида пишиб етилган, унинг моддий ва маънавий қиёфасини ўзида акс эттира оладиган, одамнинг феъли билан йўғрилган чинакам таъсирчан ва тирик ҳодисадир. Сўз билан берилган ёрдам ўрни келганда ҳисобсиз молдунё билан берилган ёрдамдан афзал бўлиши мумкин. Чунки сўзни Навоий “ўлимдан најот” ҳамда “ўлик танга ҳаёт” берувчи восита деб ҳисоблайди.

“Ҳам сўз ила элга ўлумдин најот,  
Ҳам сўз ила топиб ўлук тан ҳаёт.  
Бир сўз этиб онча балиятни даф,  
Ким сочибон ганж етишмай бу наф...”<sup>1</sup>

Агар инсон яхши сўз айтишга имкон топа олмаса, ёрдамга муҳтож кишига нисбатан қалбida бир инсонийлик туюши зарур. Бошқалар муваффақиятидан қувониш, дардига шерик бўлиш ҳам ўзига хос кўмак, аслида.

Навоий асарларида инсонга мол-дунё, мансаб-марtaba, илм, насл-насаб ёки бошқа тафовутлардан келиб чиқиб эмас, аввало, инсонлиги ва инсонийлиги нуқтай назаридан баҳо берилади. “Ҳайратул аброр”да кетирилган Айюби халаф ва нохалаф ўғри ҳақидаги ҳикоятда айни шу ҳолатнинг гувоҳи бўлиш мумкин<sup>2</sup>.

Ҳикоятда шайх Айоб кечаси ўз хужрасида ибодат билан машгуллигида бир ўғри лаҳм кавлаб хонага кириб боради. У ердаги ҳамма арзирли нарсаларни олиб, қайтиб кетаётганида юклари билан лаҳмга сиғмай қолади. Бу ҳолни тўғри англаған шайх ўғрига мурувват кўрсатади ва эшикни очиб беради. Бундай кутилмаган муносабатдан қаттиқ таъсирланган ўғри шайх хузурида тавба қилиб, ўзининг ножӯя ҳолатини ислоҳ этади.

Мана шу биргина ҳикоят воситасида муаллиф мураббий маҳорати, маърифий таъсир ҳамда маънавий камолот масаласини яққол ифода этган. Достондаги Боязид ва унинг

<sup>1</sup> Алишер Навоий. Ҳайратул аброр. Илмий-танқидий матн (тузувчи Порсо Шамсиев). Т.: Фан, 1970. – Б. 140.

<sup>2</sup> Мазкур ҳикоят достоннинг XLVII бобида кетирилган. Қаранг: Алишер Навоий. Ҳайратул аброр. Илмий-танқидий матн (тузувчи Порсо Шамсиев). Т.: Фан, 1970. – Б. 143-144.



шогирди, Иброҳим Адҳам ва Робиа, Шоҳ Фозий ва кампир, шер билан дуррож, Хожа Муҳаммад Порсо ва ўғли Абу Наср, Фахриддин Розий ва Хоразмшоҳ, Хотами Тоий ва ўтингчи чол каби ҳикоятларда ҳам айни шу каби таъсирчан услубнинг гувоҳи бўламиз. Биз бу ўринда биргина шайх Айюб ва ўғри ҳақидаги ҳикоятни қисқача таҳлил қилиш билан чекланамиз.

Одатда бирон номаъкул ишни кўрган киши биринчи галда зудлик билан уни инкор этиш пайида бўлади. Бунинг инкор этилувчига таъсири эса баъзан мулоҳаза қилинмайди. Айрим ҳолларда инкор худди сув оловни алантантиргандай вазиятга мутлақо зид таъсир кўрсатиши мумкин. Адресатнинг ички ҳолатини инобатга олмасдан қилинган қуруқ панд-насиҳат эса, ҳамиша кутилганидек натижа кўрсатавермайди. Бундай пайтда (мазкур ҳикоят воситасида) таълим-тарбияда кўпчиликнинг хаёлига келмаган янги бир йўл таклиф этиляпти. Бу адресатни ҳис қилиш ва ўзидан юқорироқ мартабада кўришдир.

Инсон тирик экан, ҳаётда турли йўлсизлик-чорасизликларга учраши мумкин. Лекин бундай вазиятдан қандай чиқиб кета олиш баъзан катта муаммога айланади. Шунда инсонга суюнч бўладиган, кўнглини тушунадиган, тўғри йўл кўрсатиш билан берга оладиган бир елқадош зарур бўлади. Ҳикоятдаги Айюб образи фақатгина йўл кўрсатувчи эмас, инсон қалбидаги маънавий хасталикларни даволай оладиган ҳозиқ табиб ҳамда моҳир мураббий сиймосида акс эттирилган. Шунга кўра, Айюбнинг тутган йўли бир инсон ҳаётини тўғри ўзанга солиб юборган энг самарали усул бўлди.

Демак, ҳазрат Навоий ижодида сўз фақат қуруқ панд-насиҳатдан иборат эмас. У инсониятга ўрнак бўлувчи чинакам ҳаётий жонли мисолларда мужассамлашишдан ташқари асл инсон – “аброр одам”<sup>1</sup>нинг қалби амали ва тили бирлигининг нишонаси сифатида юзага келган. Қалб ва амал бирлиги сўз учун мустаҳкам икки асос вазифасини ўтайди. Шу сабабдан у баркамол таъсирчанлик хусусиятига эга.

Навоий ижодини ўрганиш орқали таълим-тарбия ва ҳақиқий ислоҳ аслида қандай бўлиши керак, деган муҳим ва долзарб саволларга жавоб топилади. Шу каби жиҳатларни мулоҳаза қилсак, ҳазрат Навоий ижоди ҳар бир давр учун ўта муҳим ва долзарб аҳамият касб этишига қайта-қайта амин бўламиз.

<sup>1</sup> “Аброр одам” концепцияси ҳакида каранг: У.Жўракулов. Алишер Навоий «Хамса»сида хронотоп поэтикаси. Филология фанлари бўйича фан доктори (DSc) диссертацияси автореферати. Т.: Академия ноширлик маркази, 2017. – Б. 18.



## O'ZBEK TILINING BADIY ASARLARDAGI MOHIYATI

**Murodova Mohira Najbiyevna,**

Navoiy viloyat Qiziltepa tuman 15-umumta'lim maktab

**Toxirova Muxlisa Yusupovna**

Navoiy viloyat Qiziltepa tuman 42-umumta'lim maktab

Ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari

**Annotatsiya:** Badiy asarlarni o'qishda kitobxon sifatida emas, ekspert sifatida o'qish ham kerak.

**Kalit so'zlar:** Ma'no farqlash, „Avlodlar dovoni”, urf-odat, yashash tarzi.

Badiy asar tili jamiyat hayotini o'zida aks ettirishda asriy tajribalarga ega bo'lib, u ijtimoiy hayot masalalari bilan uzviy ravishda rivojlanib keldi. Shu sababdan, badiy asar tili ijtimoiy til bilimlarini o'rganish va tahlil qilish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Muhibi shundaki, badiy asar tili umumxalq tilida mavjud bo'lgan lug'aviy vositalarni o'zida aks ettirib, til vositalarining ijtimoiy ma'no ifodalovchi ko'lamin ko'rsatuvchi, uni rivojlantirish yo'llarini ham belgilab beruvchi manbadir. Shunday ekan, badiy tilni hayot va jamiyat taraqqiyotida tutgan o'rmini, qolaversa, uning ijtimoiy muhit tarzi bilan bog'liq belgilarini o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Zero, badiy asar tilini ijtimoiy ma'nodagi o'rmini belgilovchi omillar talaygina bo'lib, bu omillar sirasiga uning tarixiy haqiqat va unga xos ijtimoiy jarayonlarni tarixan yuzaga kelishida ko'rindi. Xususan, badiy asar tili o'tmish tarixi taraqqiyoti bilan bog'liq ravishda rivojlanib keldi, bu holat ham uning ijtimoiy ma'no va mazmun kasb etishini ta'minladi. Bunda xalq og'zaki ijodiyoti an'analariga e'tibor qaratilib kelinishi, shu bilan birga yozma adabiy til namunalariga ham so'z san'atkorlari tomonidan rivojlantirilib kelindiki, shubhasiz bu jarayon badiy asar tilining tarixan o'rganilishini taqozo etadi. Shu o'rinda badiy asar tilini so'z san'atining namunasi sifatida e'tirof etish lozim. Ayniqsa, Lutfiy, Alisher Navoiy, Bobur, Mashrab, Nodira, Uvaysiy, Gulxaniy, Muqimiyy, Furqat, Zavqiy, Avaz O'tar kabi shoirlar ijodining ijtimoiy tabaqalanishi xalq og'zaki tili vositalaridan unumli foydalana olganliklaridadir. Ko'rindik, badiy asar tili umumxalq tilining ifoda vositalariga boy bo'lgan, til vositalarining obrazli qo'llanilishi qonuniyatlarini ochib beruvchi muhim ko'rinishga ega bo'lgan til ekan. Masalan, Faqat timqora ko'zlaridan kuchli bir olovning tafti urib turadi (P. Qodirov, «Avlodlar dovoni») gapida badiy asar tili uchun xos timqora va umumtil qonuniyatlariga mos keladigan olov so'zlarining qo'llanilishi orqali ijtimoiy ma'no anglashiladi. Chunki timqora so'zi orqali ifodalangan chiroylilik tushunchasi olov so'zining qo'llanilishi orqali yanada ko'chaytirilganki, bunda fikrning estetik va tarbiyaviy ahamiyati bo'rttirilgan hamda fikrda tilning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni ko'rsatilgan. Ayni paytda, badiy asar tili uchun xos bo'lgan ijtimoiy belgililar fikr tiniqligi va aniqligini, shuningdek, uning hayot va jamiyat mazmuni bilan bog'liq tomonlarini ochish uchun xizmat qilgan. Ko'rindik, bu holat badiy asar tilining umumxalq til ko'rinishlaridan farqlashga asos bo'ladi, ayni paytda uning tarixiy faktor sifatida tushunib olishimizga yordam beradi. Masalaning muhim tomoni shundaki, badiy asar tili tushunchalari barcha xalqlarda bir xil, lekin har bir xalqning urf-odati, yashash tarzi, shu xalqning ijtimoiy xususiyatlari har xil bo'ladi, bu har bir xalq badiy asar tilining bir-biridan farqlovchi ba'zi muhim yoki muhim bo'limgan belgilari mavjud ekanligini ko'rsatadi. Shu ma'noda o'zbek badiy asar tili ham xalqning o'tmish tarixi til an'analariga asoslangan, o'ziga xos til shakllaridan biri ekanligini e'tibordan chetda qoldirmaslik lozim. Shu o'rinda badiy asar tilining muhim belgilari borki, ularni aytib o'tish o'rnlidir.



## ADABIYOT DARSLARIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA ELEMENTLARIDAN FOYDALANISH BO'YICHA TAVSIYALAR

**Shahnoza Yuldasheva Muhiddin qizi**

Namangan viloyati Mingbuloq tumani  
38-maktab ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi  
Telefon:+99833 144 88 70

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada maktablarda adabiyot darslarini o'qitishda pedagogik texnologiyalardan foydalanishning samarasi va uni darslarda qo'llash bo'yicha tavsiyalar haqida so'z boradi

**Kalit so'zlar:** Tolerantlik, in'iko, komillik, qadriyat, insonparvarlik, pedagogic texnologiya

"Maktabni o'zgartirmasdan turib odamni jamiyatni o'zgartirib bo'lamaydi . Ta'lim tarbiyaning asosi, poydevori bu mакtabdir".

O'zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyevning ushbu chaqirig'i ijrosi sifatida yurtimizda keyingi yillarda Ta'lim sifati va samarasini oshirish, darslarda interfaol metodlardan foydalanishga e'tibor kuchaytirib kelinmoqda. Axborot kommunikativ tarmoqlaridan oqilona va keng foydalanish yangilanayotgan O'zbekistonning ta'lim sohasida tub burilishlar yasamoqda. Adabiyot darslarida ta'lim samaradorligini oshirish maqsadida pedagogik texnologiyalardan keng foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik texnologiya o'quvchini mustaqil tarzda badiiy asarlarni o'qishga, badiiy asarni san'at asari darajasida idrok etishga, undan zavqlanishga o'rgatish, mustaqil fikr yuritishini ta'minlaydi va takomillashtiradi. Pedagogik texnologiya jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida erkin muloqot va munosabat, muammoli vaziyatlar yuzaga keladi. O'qituvchi rahbarligida o'quvchi yangi bilimlarni egallaydi , mustaqil fikrlashga o'rganadi. Bu faoliyatni amalga oshirish uchun sog'lom muhitni tashkil qilish, aniq maqsad sari yo'naltirish, asta-sekin takomillashtirish, mahalliy hayot bilan mutanosibligini ta'minlash, badiiy asarni tahlil qilishda turmush bilan qiyoslash orqali to'g'ri xulosalar chiqarish, adabiyotning hayot in'ikosi ekanligini anglash orqali undan zavq olish barobarida o'zlikni anglash, milliy qadriyatlarni tushunib yetish, go'zallikni his etish orqali komillikkha intilish tuyg'ularini yuzaga keltiradi. Mustaqil tarzda ilmiy va ijodiy izlanishga bo'lgan intilish jarayonlarini o'z ichiga oladi.

Pedagogik tehnologiya bevosita ta'lim –tarbiya jarayoni sifatida ishtiroychilarining (o'qituvchi va o'quvchining) o'zaro faoliyatları orqali amalga oshiriladi. Bu jarayonning aniq maqsadi barkamol insonni tarbiyalash bo'lib, asosan quyidagilardan tashkil topadi:

1. Ta'limni tarbiya bilan uzviy bog'lash.
2. Axborotlarni va ma'naviy boyliklarni avloddan –avlodga yetkazish;
3. Mustaqil fikrlashga o'rgatish.
4. Bilim, ko'nikmava malakalarni rivojlantirish va o'zlashtirishga erishish.
5. Turli metod va usullarni dars davomida o'rinni va aniq maqsadda qo'llash va takomillashtirish.
6. Ta'lim –tarbiya jarayonida insonparvarlik, tolerantlik, mafkuraviy tamoyillarga asoslanish.
7. O'quvchining tayyorgarlik darajasini, ruhiyatini, fiziologik yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda ta'limning samarali modellarini qo'llash;

Zamonaviy o'qitish texnologiyalari-majmuaviy integral (butun, uzviy bog'liq) tizim bo'lib, unda ta'lim maqsadlari asosida belgilangan ko'nikma va malakalar o'quvchilar tomonidan nazariy bilimlarni o'zlashtirish, ularda muayyan ma'naviy –axloqiy sifatlarni tarbiyalashga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatlarining ma'lum tartibga solingan to'plami sifatida aks etadi.

Shuni unutmaslik kerakki, dars jarayoni bevosita o'qituvchi va o'qituvchining birgalikda faoliyati mazmuniga asoslanadi, ushbu jarayonda o'qituvchi o'quvchi uchun yuzaga kelgan qiyinchiliklarni yengishga ko'maklashadi. Bu holat ma'lum maqsadga yo'naltirilganligi, o'quvchi shaxsini shakkantirishga qaratilganligi bilan ham diqqatga sazovor. Buning uchun dars jarayonini oqilona tashkil qilish, o'quv materiallarining mazmunini ochishda bahs, munozara, aqliy hujum, qarorlar shajarasi, qarama-qarshi munosabat, va boshqa turli xil o'quvchini o'ziga jalb qiluvchi, mustaqil fikrlashga undovchi metodlarni qo'llash lozim.

### Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati;

1. G.Eshchonova Adabiyot.Toshkent. 2019
2. O'.Asqarova.G.Egamberdiyeva.Boshlang'ich ta'limda integratsiya Namangan .2018



## ASRLARНИ YIG'LATGAN SEVGI

**Qalandarova Dilafro'z Abdujamilovna**

Ilmiy rahbar

Nizomiy nomidagi TDPU O'zbek tili va  
adabiyoti kafedrasi o'qituvchisi

Telefon: +998911339677

d.kalandarova2017yandex.ru

**No'monjonova Mubinaxon Qahramonjon qizi**

Nizomiy nomidagi TDPU O'zbek tili va  
adabiyoti yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Telefon: +99890 309 29 04

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada taniqli yozuvchi Ulug'bek Hamdamning "Sabo va Samandar" romani orqali mumtoz adabiyotimizdagi sevgining naqadar yuksakligini unutmagan holda bugungi kun kishisining qalbidagi muhabbatni ilohiyotga bog'lamasdan, balki ishq bu chin insonlar erisha oladigan bashariy hodisa ekanligi va uning mohiyati visolda emas, aslida ayrılıqda namayon bo'ladi degan farazlar ilgari surilgan.

**Kalit so'zlar:** Adabiyot, mumtoz adabiyot, qahraman, tarixiy obraz, badiiy asar, ijodkor, histuyg'u, ishq-muhabbat, she'r

Taniqli yozuvchi, adabiyotshunos olim Ulug'bek Hamdamning "Sabo va Samandar" asari hozirgi bizning zamонавији dunyodagi ba'zi insonlar tan olib, ba'zilari tan olmaydigan, yoki shunchaki nazariga ilmaydigan, odamlar orasida borgan sari kamnamolashib borayotgan, insoniyatga yaratilganidan to bugungi kuniga qadar xamroh, hamroz bo'lib kelayotgan injaytuyg'u – muhabbat haqidadir.

Asarda Nodir va Nilufar, Sabo va Samandar orasidagi sevgi-muhabbat fonida Layli va Majnun o'rtasidagi ishq qalamga olingan. Layli va Majnun bir-biriga qanday talpinsa, qay holda bir-birini suysa, Nodir va Nilufar, Sabo va Samandar ham shunday.

Asar voqealari bir jihatdan O'tkir Hoshimovning "Bahor qaytmaydi" qissasi syujetiga o'xshab ketadi. Samandarning eng yaqin, bolalikdan do'sti bo'lgan Sherdilning Saboga uylanishi, Samandarning avtohalokatga uchrashi kabi...

"Sabo va Samandar"da shunday ishq kuylanganki, bu ishq insonni xotirjam yashashga bermaydi, o'z holiga qo'ymaydi. Nodir va Nilufar muhabbatiga o'zgalar qarshi chiqqani tufayli o'zlarini o'zlar qurbon qilishgacha bordilar. Samandarni yoqtirgan qiz Aziza esa javobsiz sevgi qurboni bo'ldi. U Samandarning do'sti Hamid bilan turmush qursada, uchchala oshiq ham tom ma'noda o'z baxtini topmaydi.

Sherdin obrazi muhabbat, sevgi, sadoqat, vafo kabi tuyg'ularni aslida yo'q deb hisoblovchi, dunyoni ko'pincha moddiyat bilan o'lchovchi, insonlarga ham aynan shu tamoyilga ko'ra muomala qiluvchi shaxs. U odamlar o'rnini bosadigan robotlar yaratmoqchi, ular tashqi ko'rinish, ovoz jihatidan xuddi insonlardek bo'lsa-da, ammo ularda insonga xos mehr-muhabbat, sadoqat kabi his-tuyg'ular yo'q.

Sabo o'z baxtidan ota-onasining yuzi yorug' bo'lishi, oila sha'ni, or-nomusini ustun qo'yadi. Balki shuning uchun ham butun umri davomida kasallik bilan, yurak amri bilan kurashib, unga qarshi chiqib yashaydi.

Asar qahramonlari Sabo va Samandarning butun hayotini kitobda keltirilgan ushbu so'zlar yaqqol ochib beradi:

*"Seni deya sensiz yashadim" ...[1.252].*

Samandar shunday qattiq muhabbat girdobiga tushadiki, baxtni muhabbatdagina his etadi. Asarda uning o'yłari tasvirida shunday o'rinalar bor:

*"Baxt deganlari shumikan yoki?.. Muhabbatmikan baxt?.. Agar u boshqa narsa bo'lsa, muhabbatning qoshida hech nimaga yaramaydi! Chunki men muhabbatning quchog'ida maston bo'lgan men hech nimaga ehtiyoj sezmayapman. Xatto u baxt bo'lsayam!.. Menga boshqa narsa kerak emas. Voy, Xudoyim, agar muhabbat ham baxt bo'lsa, men poyingga tiz cho'kib, ishqdan o'zga saodat so'ramayman. Menga shuni ber va to tirik ekanman, meni undan mahrum etma!.." [1, 98-bet].*



Saboning kelajakdagi taqdirini muallif kitobxonga voqealar rivojida tush vositasida bayon qiladi:

*"Tush ko'radi. Tushida ulkan bir daryoning o'rtasida oqib ketayotgan emish... Buni qarangki, shundoq ikkala tomonida najot va'da etib turgan qirg'oqqa talpinmas, jonini qutqarishga harakat qilmas ekan. Negaki, qirg'oqlarning birida eri turgan mish, boshqasida Samandar: qay tomonga borsa ham jonining sirtmoqda qolari tayin emish. Nega? Buni bilmasmish. Shuning uchun Sabo ulkan to'lqinlar bag'rida oqib ketaveribdi, ketaveribdi... Shu asno negadir Samandarning bir misrasi yodiga tushibdi: "Bu qanday jazodir, tushuntir, Xudo!" Hadeb o'sha tomonga qararmishda, Samandarni ko'rib sevinarmish, tosharmish... Biroq alhol allaqayyoqdan bola nidosi kelibdi. Alanglab, oila deb atalmish qirg'oqda qizi va o'g'lining ko'zlarida yosh bila mo'ltirab turganini ko'ribdi. Shunda Sabo hamma narsani, ikkala qirg'oqni ham unutibdi. Beixtiyor bolalariga qarab suzibdi. Quturgan to'lqinlar unga xalaqit berish o'rniga tanlagan qirg'og'i sari borishiga ko'maklashib yuboribdi. Hash-pash deguncha Sabo o'zini farzandlari quchog'ida ko'ribdi va orqasiga qayrilib, mung'ayib jon taslim qilayotgan ikkinchi sohil – malul Samandarga ko'zi tushibdi. Shunda u nima qilganini anglab yetibdi-yu, baqiribdi: Samandar!!!" [1.255].*

Atoqli adib Xodi Toqtoshning mashur so'zlarida aytiganidek: "Muhabbat ul o'zi eski narsa, ammo har qalb uni yangilaydi". Sabo va Samandar asarida ham uning o'zgacha ko'rinishlariga duch kelamiz.

Xulosa qilib aytganda, inson hayotida, umuman, hamma narsada me'yor bo'lishi kerak. Jumladan, sevgi-muhabbatda ham. Me'yordan ko'p, haddan ortiq bo'lган his-tuyg'u oxir-oqibatda insonni xarob qiladi, osuda hayotini izdan chiqaradi. Hatto telba holiga tushurib, sarson qiladi. Ammo, ko'ngilga buyruq berib berib bo'lmaydi deganlaridek, muhabbatga o'lchovni oshiq qo'ymaydi. Sevgi-muhabbat mana shu jihatlari bilan odamzot uchun suyukli, shu qadar yurakka yaqin. Shu sababli ham bu mavzudagi asarlar o'zbek kitobxoni uchun doimo qiziq bo'lib kelgan.

### Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. U.Hamdam. Sabo va Samandar. T.: Sharq. 2007.
2. I.Yoqubov. Mustaqillik davri o'zbek romanlari poetikasi. Toshkent.:» Nurafshon business». 2021.
3. O'zbek tili va adabiyoti 5 /2011. O'zbekiston Respublikasi FA "Fan"nashriyoti. Toshkent.:, 2011.
4. Расурова У. Хозирги адабий жараён. Т.: Мумтоз сўз, 2014.
5. <http://www.literature.uz>

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"  
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 27-КҮП ТАРМОҚЛИ  
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ  
МАТЕРИАЛЛАРИ**

**(8-қисм)**

**Масъул мухаррир:** Файзиев Шохруд Фармонович

**Мусаҳҳих:** Файзиев Фаррух Фармонович

**Саҳифаловчи:** Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 30.04.2021

**Контакт редакций научных журналов.** tadqiqot.uz  
ООО Tadqiqot, город Ташкент,  
улица Амира Темура пр.1, дом-2.  
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: [info@tadqiqot.uz](mailto:info@tadqiqot.uz)  
Тел: (+998-94) 404-0000

**Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz**

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,  
Amir Temur Street pr.1, House 2.  
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: [info@tadqiqot.uz](mailto:info@tadqiqot.uz)  
Phone: (+998-94) 404-0000